



תגובות

על נסיעת אחות לבית חולים בשבת וחזרתה לביתה / הרב יעקב אריאל
הרב אריה כץ במאמר (אמונת עתיך 106, עמ' 90-94) בעניין נסיעת אחות לתורנות לבית חולים בשבת, הזכיר את דברי ה'נשמת אברהם', סי' שכט, שמביא בשם הגר"י נויבירט שלתורנות ידועה מראש - ההיתר לנסוע לבית החולים הוא אך ורק על ידי נכרי. ידוע שכל פסיקותיו היו על דעת הגרש"ז אויערבאך, וכך נוהגות כל האחיות.

על אילת, הערבה, ועל 'כיבוש עולי בבל המתמשך' / הרב יעקב אריאל
הרב שלמה רוזנפלד במאמר 'כיבוש עולי בבל המתמשך - חלק מארץ ישראל' (אמונת עתיך 106, עמ' 57-62) הביא את מה שכתבתי בשו"ת 'באהלה של תורה' ח"ג, שאילת והערבה לא התקדשו ב'קדושה ראשונה'. אך בהמשך דברי שם אני מצדד יותר בדעה שאילת והערבה התקדשו ב'קדושה ראשונה', ואכן מועצת הרה"ר החליטה שכל חקלאי הערבה יחתמו על 'היתר המכירה'.

על שקילת פירות של אוצר בית דין / הרב יעקב אפשטיין
הרב נתנאל אורבך במאמרו ('שקילת פירות של אוצר בית דין', אמונת עתיך 106, עמ' 49-56) דן ארוכות באיסור שקילה והביא טעמי הראשונים והאחרונים בנושא. הוא הסיק שבפירות אוצר בית דין אין איסור שקילה ומדידה משום שאין סוחרים בהם, ואיסור מדידה בפירות שביעית הוא משום איסור סחורה. יש להוסיף על דבריו. בפירות אוצר בית דין בימינו אין מכירה של הפירות אלא מבליעים את דמי הפירות בהתעסקות בפירות: באיסופם, באריזתם ובהובלתם למקומות שבהם 'מוכרים' את הפירות. וע"כ הדמים שמעבירים הלקוחות אינם עבור הפירות, והם אינם נתפסים בקדושת שביעית. ממילא השקילה והמדידה היא לשם בירור סכום המעות שצריך לתת עבור הפעולות שבהם מבליעים את דמי הפירות ולא עבור הפירות עצמם. וא"כ אין בכך סחורה בפירות שביעית! אלא רק מדידה כדי לקבל על ידם את דמי האיסוף, האריזה וההובלה וכד'. והדבר משול למונה את האתרוגים כדי לדעת כמה לולבים להוסיף לקונה, שבהם מבליע את דמי האתרוגים. ולכן אף מטעם זה אין בעיה במדידת פירות שביעית.

1. הערת עורך, י"פ: נקודת המוצא של הרב אפשטיין היא שיש זהות בין איסור סחורה לבין דמי שביעית וכאשר אין התפסת דמי שביעית אין גם איסור סחורה, אך אין זה פשוט כלל ועיקר. וכי במכירת פירות בכרטיס אשראי, בהמחאה ובמציאויות אחרות שבהן אין דמי שביעית (עי' קטיף שביעית עמ' 270-271) בהכרח אין איסור סחורה?! ובאמת לגבי מכירה בהבלעה נחלקו הפוסקים, עי' שבת הארץ, עמ' 677, הערות 9-10.



על נסיעת אחות לבית החולים בשבת וחזרתה לביתה / הרב יצחק דביר
הרב אריה כץ (אמונת עתיך 106, עמ' 90-94) כתב כדבר פשוט לכל הדעות את הקולא לנסוע על ידי גוי ברכב הגבוה מעל עשרה טפחים, אך לא ברור לי מדוע זה פשוט כל כך. שהרי הרמ"א והשו"ע וודאי פסקו כנגד ספק זה, שהרי כל מה שהחמירו בסימן תד, בתחומין יותר מ"ב מיל, כולל בתוכו את שני הספקות שמא אין זה דאורייתא, ושמא למעלה מעשרה מותר, ואף לא מצאנו לאחד מנושאי הכלים שחלק על כך. אמנם ייתכן לצרף כאן את דעת המתירים 'סופן משום תחילתן' גם באיסור דאורייתא, אך המחבר לא כתב זאת במאמר (ואף נקט להיתר גם כאשר 'אין סופן משום תחילתן'), וודאי שאין זה כל כך פשוט לכל הדעות.

נוסף על כך, כמדומני שנכון לדון האם העניין שהגלגלים נוסעים על גבי הקרקע אינו מחשיב זאת כמתחת לעשרה טפחים, ואינו דומה לשו"ע שם שהתיר בעמוד פחות מארבעה דהווי כמהלך באוויר, משום ששם ההיתר שפחות מארבעה הוא אינו דבר חשוב וכדליתיה. אבל כאן הגלגלים הם חלק מהרכב, וקשה לומר דהווי כמהלך באוויר, כפי שלא יעלה על הדעת שאדם שילך עם נעל פלטפורמה גדולה ייחשב כמהלך באוויר. יש להעיר גם שמה שכתב הרב הרצוג בעניין העושים בשכר, כבר נכתב ב'ביאור הלכה' בסימן תקכו.

תגובה לתגובה / הרב אריה כץ

לעניין זה שלכאורה איננו אומרים שאין תחומין למעלה מעשרה טפחים באיסור תורה של תחומין התייחסתי בהערה. החילוק הוא פשוט, ובשניים: כשמדובר בשאלה אם אסור או מותר, מקלים באיסור דרבנן (ספיקא דרבנן לקולא) ומחמירים בדאורייתא (ספיקא דאורייתא לחומרא). השו"ע והרמ"א לא התייחסו לשאלה האם מי שלא מכריע אם תחומין דאורייתא למעלה מ"ב מיל מותר או לא (לכאורה יהיה מותר כי בכללי ספק ספיקא [ש"ך י"ד סי' קי] נאמר שספק אחד אם מותר או אסור, ועל הצד שאסור ספק אם דאורייתא או מדרבנן, זהו ספק ספיקא שדינו לקולא), דו"ק ותשכח (הרמ"א לא כתב שאסור, אלא כתב שלמאן דאמר שתחומין למעלה מ"ב מיל - אסור). למעשה ה'משנה ברורה' (סי' תד ס"ק ז) הביא ב' דעות בנושא. בכל אופן, כאן הרבה יותר פשוט להקל שכן נידון השו"ע והרמ"א הוא בסתם אם מותר או אסור. כאן מדובר במקרה שבו התרנו איסור שבות (של אמירה לנכרי), ועל בסיס זה קיים גם ההיתר של למעלה מ' טפחים. בוודאי שסתם כך אין היתר.

בעניין גלגלי הרכב יש הרבה מה לפלפל בעניין, ואף בשו"ת 'חתם סופר' (חלק ו סי' צז) נכתב לאסור לשבת ברכבת לפני שבת אף שהוא למעלה מ' טפחים, כיוון שהיא יותר מד' על ד', ואף שיש ספק כיוון שהיא זזה ונחלקו בזה הפוסקים, יש בזה ספק ספיקא להחמיר. שונה הוא נידון דידן, שכן יש כאן ספקות להחמיר ולהקל. כאמור לעיל, התרנו שבות לצורך החזרה, ואם כן, למאי דקיימא לן שספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן ולא מן התורה (אף שיש בזה מחלוקת הראשונים, 'ילקוט יוסף' (סוף איסור והתר חלק ב) האריך להוכיח להלכה שמותר מן התורה), יש מקום להתיר כאן איסור דרבנן לצורך

החזרה (ושוב, אם אין מקום להתיר איסור דרבנן, הרי גם החזרה על ידי גוי אסורה). עוד יש לצרף במקום צורך גדול את הכרעת הגר"א שהוזכרה בדברי ה'משנה ברורה' לעיל, שאין כלל תחומין דאורייתא.

למעשה, בעניין זה ראיתי הכרעה אצל כמה פוסקים חשובים שנתנו עצה זו, ראה גם באריכות בשו"ת 'במראה הבזק' (חלק ה' ס"ל ל הערה 4), שבמקום שמקלים בנסיעה על ידי גוי, יש להקל באיסור תחומין למעלה מעשרה טפחים. אוסיף עוד שחברי היה אצל הגרז"נ גולדברג שליט"א, והגרז"נ התיר חזרה על ידי נכרי גם למעלה מ"ב מיל מבלי להצריך למעלה מ" טפחים, כי לדעתו רוב הפוסקים לא חששו לאיסור תחומין דאורייתא.

על נסיעת אחות לבית החולים בשבת וחזרתה לביתה / הרב גד מכטה
הרב אריה כץ במאמרו (אמונת עתיך 106, עמ' 90-94) ביאר את ההלכה בסוגיית נסיעת אחות למשמרת בבית החולים בשבת וחזרתה, בטוב טעם ודעת. אך יש לי הקטן כמה הערות חשובות. איני מתייחס כעת לפסיקת ההלכה ולמסקנות, כי אם לדרך הבאת הדברים, והשקלא וטריא בנושא. דומני שישנו חוסר דיוק משמעותי בכמה דברים וחובה להעיר עליהם לפני הקוראים.

א. הרב כץ הביא את דברי הרמ"א (ס"י שכח סעי' יב) שעושין הצלה על ידי גוי כאשר אפשר בכך, וסתם את הדברים, למרות שישנן בזה מחלוקות גדולות: ה"ט"ז (לשו"ע שם, ס"ק ה) סובר שאפילו כשיש שהות - יעשה על ידי ישראל. וזה מבוסס על פסק הרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ג), וכן דעת השו"ע (ס"י שכח סעי' יב), ונראה שאי אפשר 'לדלג' על דעות אלו בלי להזכירם, ולו בהערה. ושוב ראיתי שכך הסביר הראשל"צ הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה ג, עמ' רפא והלאה) שהשו"ע אינו מסכים לדברי הרמ"א, ופסק: 'חולה שיש בו סכנה שמחללים עליו את השבת משתדלים שלא לעשות על ידי נכרים או קטנים אלא על ידי ישראל גדולים ובני דעת', כדעת רוב הראשונים, 'עושים הכל על ידי גדולי ישראל, אפילו אם אפשר על ידי נכרי' (לשון ה'גדולת אלישע' שהביא הגרע"י, ועליהם כתב 'וכן עיקר').

ב. הרב אריה כץ כתב בשם הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה א, ס"י ז) ש'אין אדם צריך לטרוח טרחה יתירה לפני שבת על מנת להימנע בשבת מחילול שבת לצורך פיקוח נפש', והוא הוסיף: 'דבריו של הגרש"ז אויערבאך נאמרו במצב של צורך חד פעמי לחלל שבת למטרת פיקוח נפש, בשאלה כאן מדובר על מעין התניה לחלל שבת בקביעות'. חשוב לי לצטט כאן את תלמידו של הגרש"ז, הרב גויבירט, ב'שמירת שבת כהלכתה' (מהד' תש"ע, פ"מ הערה עא):

שמעתי מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל שמצדד להקל עליו לחזור לביתו אם על ידי זה שהוא יהיה מנותק כל ליל השבת מן הבית יתבטלו הוא ובני ביתו מעונג שבת משום דהרי זה חשיב כדבר מצוה, וכיון שאינו עושה שום מעשה בקום ועשה בערב שבת לגרום לחילול שבת למחר... אך אם אין זה אלא מקרה חד פעמי טוב שלא יעזוב את בית החולים וישאר שם בשבת, עד כאן דבריו.



הרי לפנינו ההפך מהסברה הנזכרת במאמר: ההיתר של הגרש"ז יותר מרווח דווקא במקרה של מציאות קבועה ותדירית, מאשר במקרה חד פעמי. ובמקרה של אחות יש להתיר לשהות במרחק עם משפחתה כפי הנזכר שם.

ג. בעמוד 92 כתב 'חשש זה (של איסור תחומין, ג"מ) ניתן לפתור בכך שנסיעה תהיה ברכב מסחרי שגובה רצפה שלו הוא מעל עשרה טפחים, וחזר על עניין זה כמה פעמים, בלא להביא חולק. אך פוסקים רבים הביאו להלכה שבמקום שתשמישו נוח ורחב ד' על ד' טפחים יש איסור תחומין גם למעלה מעשרה, וכך כתב הב"י (בסי' רסו):

ואם הולך בקרון כל שהוא רחב ד' אע"פ שהוא גבוה י' או יותר כארעא סמיכתא היא ואית ביה איסור תחומין לכולי עלמא אם יוצא חוץ לתחום כדאמרינן בריש פרק מי שהוציאווהו (עירובין מג.) גבי עמוד.

וכן פסק המשנ"ב (סי' רסו ס"ק י; סי' תד ס"ק ד) ועוד רבים. דומני כי חובה להזכיר זאת על מנת שלא תצא מכשלה.

ד. עוד בעמוד 92 הביא את דעת ה'אגרות משה' (ח"ד סי' פ) שמותר לחזור מהצלה אף במלאכות דאורייתא, ובהמשך הביא שה'ציץ אליעזר' כתב שאפשר 'להסתמך' על ה'אגרות משה': 'רק במקרים נדירים כשאינן אפשרות למצוא גוי וכדומה ולא בקביעות'. נראה מדברים אלו שה'אגרות משה' עצמו התיר באופן גורף לחזור במלאכות דאורייתא, וה'ציץ אליעזר' הוא שהסתייג מפסיקה גורפת כזו. ה'אגרות משה' עצמו בתשובה שם (ד"ה וכשאירע) כתב סייג זה, ומפני חשיבות הענין אעתיק את לשונו:

אם הוא ביום שמצוי נכרים ובאופן שמכיר שאין לחוש לשמא הוא חשוד לגזילה ולרציחה ודאי טוב שיקח את הנכרי שיוליך את הרכב, אבל כשהוא בלילה ואף ביום כשאינו רואה נכרי שמכירו ודאי אין לו לבקש נכרי שיש לחוש שישתהא איזה זמן... לענין הולכת רכב כשיש צורך שאינו ענין ההצלה ממש ואיכא בזה חלול שבת אף שאין צורך להחולה כגון לענין העמדת הרכב במקום שנייחוהו יותר מצד הנהלת העיר, שענין המחשבה איך לעשות להקל האיסור נמי הוא שיהוי קצת ולא ירגיש בשיהוי זה, וגם בעצם הולכת הרכב לא שייך ענין שיהוי דכל מוליך רכב מוליך במהירות האפשרי, טוב יותר ע"י נכרי כשמצוי ליקחנו תיכף בלא איחור אבל כשיש קצת שיהוי א"צ לחכות אף רגע אלא יוליך בעצמו את הרכב.

ואכן, בתשובה נוספת, שנדפסה מאוחר יותר, לאחר פטירת הרב פיינשטיין, נראה שהחמיר בחזרה ממעשה הצלה בדאורייתא (אג"מ ה, סי' כה), ושם הוסיף העורך את ה'אגרות משה' באותיות קטנות על החומרא בחזרה מהצלה: '(ואין כאן סתירה למה שפסק באו"ח ח"ד סימן פ' דמותר לחזור אף בחילול שבת, שהוא דווקא כשאי אפשר לחזור בעניין אחר)'. וכך כתב רבי מנשה קליין הקטן בתחומין כג (עמ' 90, והסתייע מדברי ה'אגרות משה' ח"ד סי' פ הנזכרים):

על זה פנו אנשי 'הצלה' בשלהי תשנ"ה לפני הדפסת הספר בטענה שתוספת זו איננה במקור, והיא שלא כפי הוראת הגרמ"פ זצ"ל, כפי שהשיב כמה וכמה

פעמים. והמדפיסים לא רצו לשמוע להם. לפי עניות דעתי לא ראיתי זה כהשגה כי ודאי הרמ"פ מודה שאם יש נכרי אזי יקחו הנכרי לכתחילה.

ה. בעמוד 93 הערה 14, כתב שבשביל מצוות יישוב ארץ ישראל התיר לעבור על איסורי דרבנן, אף על פי שאין במקרה זה את סברת 'נמצאת מכשילן לעתיד לבוא'. ניכר מדבריו אלו שהרב אריה כץ אינו מחלק בין איסור שבות של אמירה לגוי שהוא הנידון, שמותר בשביל מצוות יישוב הארץ (שו"ע סי' שו סעי' יא), לבין שאר איסורי דרבנן. הפוסקים הגבילו דין זה מאוד וכפי שכתב המג"א (לשו"ע שם, ס"ק יט) בשם הריב"ש והרא"ש, שמעשה הקניין עצמו אסור בשבת, ורק הכתיבה על ידי גוי הותרה, וכך מדויק אף מהרמב"ם (הל' שבת פ"ו הי"א). וכתב ערוה"ש (או"ח סי' שו ס"ק כב) שיש להגיה אף את דברי השו"ע באופן שההיתר הוא דווקא לומר לגוי על הכתיבה אחר הקנייה שכבר נעשתה לפני השבת. וכן נראה מה'פרי מגדים' (לשו"ע שם, א"א ס"ק יט) שיש כאן היתר מאוד ספציפי של שבות זה דווקא, במקום מצווה זו דווקא, ע"ש. אמנם, לא אכחד שראיתי לגרש"ז ב'שלחן שלמה' (סי' שו) שלמד מתוך היתר שבות דאמירה משום יישוב הארץ שמותר לעבור על 'ממצוא חפצך': 'ללכת בשבת לדירה שחושב לקנותה... אם רצונו לקנות דירה מנכרי בארץ ישראל מותר בכהאי גונא'. אכן יש להגדיר בדיוק אלו 'שבותים' הותרו ואלו לא.

תגובה לתגובה / הרב אריה כץ

א. ראשית, יישר כח לרב מכטה על הערותיו המחכימות, אשתדל להתייחס אליהן אחת לאחת. בעניין המחלוקת על עשייה על ידי גוי או ישראל - הדיון בשאלה זו ידוע ומוכר, אולם לענ"ד יש כאן שלוש נקודות חשובות לעניין שלנו, שבהן כולם יודו שיש עדיפות לנסיעה על ידי גוי: האחת היא העובדה שמדובר כאן במצב של 'חילול שבת קבוע', ולא במצב חד פעמי (על כך עוד גם בסעיף הבא). השנייה היא העובדה שבעצם ניתן (במאמצים מרובים) להימנע מחילול השבת, שכן הדברים ידועים עוד לפני שבת (וזה גם מתקשר לסעיף הבא). והשלישית היא העובדה שפיקוח הנפש כאן איננו ישיר, אלא הוא הכנה לעבודות פיקוח הנפש שאמורה לעשות אותה אחות. גם למעשה, כל הפוסקים שדנו בדיונים מעין אלו עסקו בשאלה עד כמה יש צורך להתאמץ ולמצוא נהג נכרי, ולא בעצם העדיפות של נהג נכרי. כמדומני שהסיבה לכך היא שאחד החששות המרכזיים של הפוסקים שכתבו בפירוש לא להיעזר בנכרי, היה החשש שבסופו של דבר תיגרם פגיעה בפיקוח נפש. כשמדובר בנסיעה ידועה מראש שהיא רק הכשרה לאותו פיקוח נפש, חשש זה זניח מאוד.

בנוסח הראשון של תשובתי לא היה קיים הסייג המחלק בין חילול שבת קבוע לבין מצב חד פעמי. נוסח זה הועבר לעיונו של הרב ד"ר מרדכי הלפרין, ראש מכון שלזינגר, ששימש את הגרש"ז אויערבאך פעמים רבות בעניינים מעין אלו. הוא הודיע לי בצורה חד משמעית ושאינה משתמעת לשני פנים שההיתר של הגרש"ז אויערבאך התייחס למצבים חד פעמיים, ושהוא לא הסכים להתיר חילול שבת כזה באופן קבוע, ובעקבות דבריו שונתה התשובה. וע"ע מה שכתבתי לעיל (תגובתי לתגובת הרב דביר).



ב. אינני רואה את הקשר בין דברי ה'אגרות משה' להערה. ה'אגרות משה' התייחס לכך שההיתר נאמר רק כשאי אפשר בעניין אחר (כך אמרנו אפילו בנסיעה לבית חולים, ועל כך הייתה ההשגה בסעיף מספר 1). הדיון כאן הוא אחר לחלוטין: האם ניתן להתיר את הדבר בקביעות (הייתה התייחסות אכן גם לשאלה אם אפשר למצוא גוי, אבל עיקר חידושו של ה'ציץ אליעזר' הוא שאין מקום להתיר את החזרה באופן קבוע, אלא רק בנידונו של ה'אגרות משה' כשמדובר במתנדב הצלה שקראו לו בשבת, ולא ברופא שעושה משמרות קבועות בשבת).

ג. עיקר ההיתר גם כאן נאמר על שבות על ידי גוי (גם לעניין תחומין, אולם כאמור שם יש צד שמדובר בהיתר ולא רק באיסור שבות). אך מלבד זאת, אציין לכמה מקורות מהם רואים שהתירו באופן כללי איסורי דרבנן שונים (ולא רק שלא אמירה לגוי) משום מצוות יישוב ארץ ישראל:

1. בעבודה זרה (יג ע"א) התירו ללכת ליריד של גויים לצורך הצלת שדהו, וכן לכוהן התירו להיטמא בטומאת ארץ העמים (שהיא איסור דרבנן) לשם כך, ורש"י שם כתב שההיתר הוא משום מצוות יישוב ארץ ישראל.

2. שו"ת מהרי"ט (ח"א סי' קלא) הביא מספר רב של איסורי דרבנן שהתירו משום מצוות יישוב ארץ ישראל.

3. עוד בעניין היתרים שונים שניתנו לצורך מצוות יישוב הארץ (אמנם ע"י גויים, אך בכל אופן היתרים אלו הרחיבו מאוד את הגדר של אמירה לנכרי לצורך מצוות יישוב הארץ) ראה בשו"ת 'מים שאל' (או"ח סי' רמד), שו"ת 'בניין אב' (ח"ג סי' מא), שו"ת 'באהלה של תורה' (ח"ב סי' ל) ועוד.

אמנם, חשוב להדגיש שההיתר במאמר לא היה מבוסס רק על עניין זה, אלא הובא בתור צירוף למקרה שבו לא יצא אל הפועל המעבר ליישוב, וכתוצאה מכך הוא יישאר בלי איש צוות רפואי בשבת.

